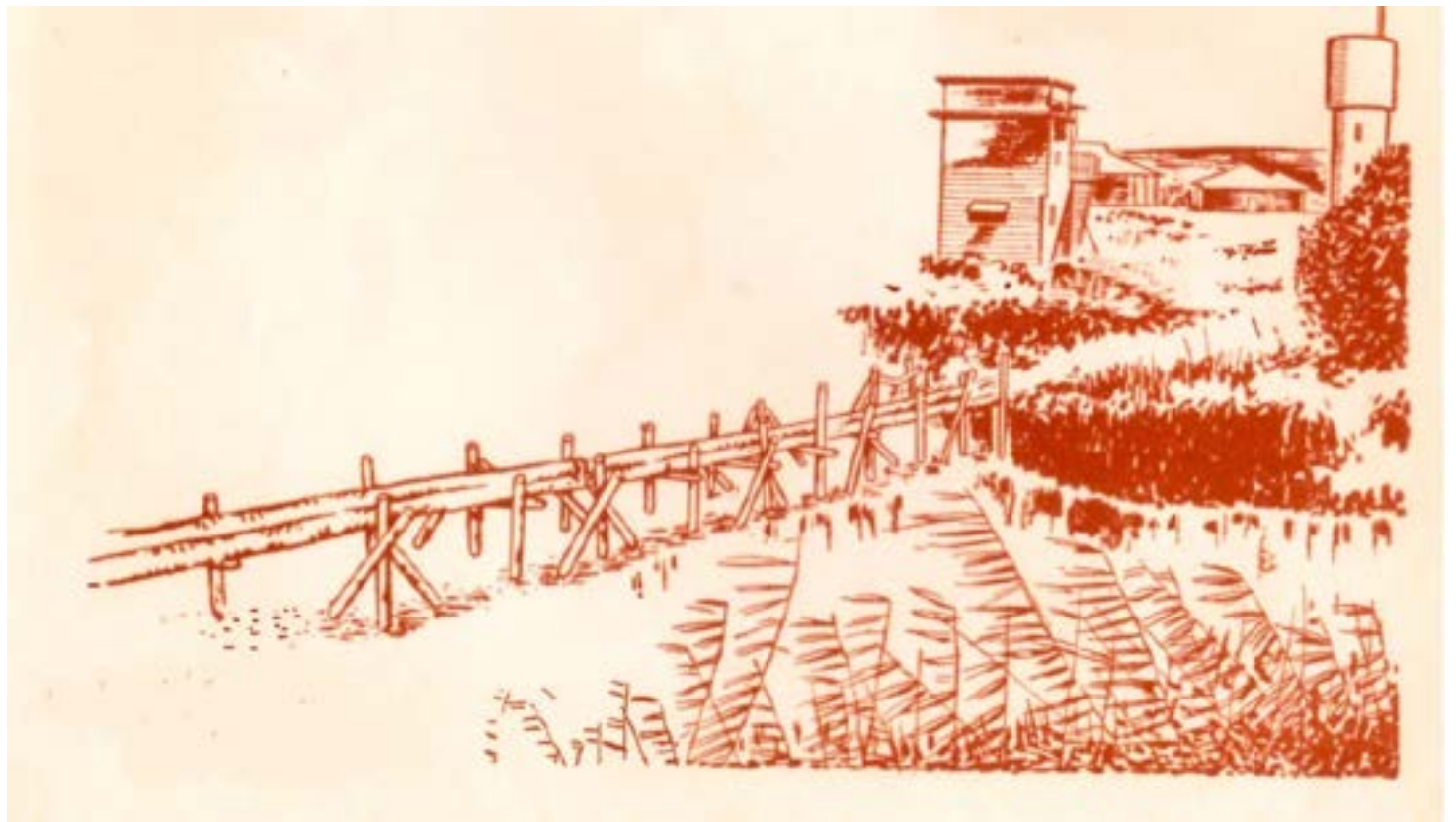

הרישום הזה משרטט כמה מן המבנים ששימשו את הקיבוץ וחבריו, ונעלמו מהעין.
מעברת הרגלים פינתה מקומה לגשר בטון.
העמדה פינתה מקומה לספרייה.
הצריפים פינו מקומם לבתי אבן.
הקנה נדחק לשוליי הקיבוץ והמגדל האפיר.
על מקומות אלו ואחרים, בתמונות ובסיפורי מקום, בעלון חגיגי זה.

הרישום הוא עיבוד של מעטפה שהנפיק דואר ישראל לרגל חנוכת דואר-נע בעמק בית שאן, ב-1950.
נופו של קיבוצנו נבחר לאיור מתוך כבוד להיותו הישוב העברי הראשון בעמק בית שאן.
[מהאוסף של דודו לבני]

[לוגו של
עלוני קיבוץ]

השלטים על האתרים ההיסטוריים הם אלומת האור המשמרת את עברנו
הזיכרונות והסיפורים הם הרוח המחיה את עברנו

עלון לציון 87 שנות התיישבות

בראשית הוקמה "הנקודה", שהפכה "למחנה" שעמדות שמירה סימנו את גבולותיו. בשטח המחנה נטעו ונשתלו עצים נותני פרי ונותני צל. נבנו מבני ציבור ראשונים, מבני מגורים ומבנים לבעלי החיים. בשנים הבאות נשתל הדשא, נוצקו המדרכות הראשונות, גשרים של סנדות פינו מקום לגשרים עמידים יותר.

השנה, הושלם פרוייקט **שרמי דגני** שקד עליו מספר שנים: שילוט האתרים השונים, חלקם עדין פעילים, חלקם נשארו כאתרי זיכרון, וממקצתם נותר רק השלט. השלטים מביאים בתמצית את הרקע ההיסטורי, ובעלון זה נוסף עליו את הסיפורים, הזיכרונות, החוויות שבני המקום ניאותו להביא. עלון זה אינו מסמך היסטורי הנשען על עובדות מוצקות. הסיפור – טיבו להפליג אל מחוזות הדימיון והוא ניזון מהרשמים שנחרטו, שהרחיקו לכת, שהזמן השכית.

עשו במלאכה:

צילמו:

סיפרו סיפורים:

אורי וייסמן

אלי כרמל

אסי גופר

אתי חן-ברייך

חנן יחיאלי

משה ברקוביץ'

קורינה מגס

שלמה גלזר

אביטל לוז

אסתר שדמי

אשר לבני

גדי בהיר

גלי להב

דגנית פרג-סברנסקי

דודו לבני

דרור סגל

יאיר נשר

נועם יחיאלי

ערן הלוי

רותי הכהן

שלמה גלזר

פרוייקט השילוט של האתרים ההיסטוריים:

הוגה ויוזם – רמי דגני

חומרי ארכיון – יהודית אייל

עריכה לשונית – עדינה קרנץ

גרפיקה – לילי כרמל

מיקום השלטים – ספי פרי

ביצוע בשטח – זועבי ויואב ארטל

תודות נוספות:

למספרי הסיפורים ולצלמים

ליהודית אייל על הנגשת החומרים וההגהה

לדודו לבני על הזיהוי והשלמת המידע

עורכת: סמדר יחיאלי

חומה ומגדל

החומה והמגדל הממשיים,
סמל ההתישבות, הפכו לסמל גרפי
המלווה את חיינו כל השנים.

תל עמל - חומה ומגדל

מגדל העץ הסמלי מציין את האתר המקורי שבו הוקם קיבוץ תל עמל בשיטת "חומה ומגדל" ב-10.12.1936, כ"ו כסלו תרצ"ז, נר שני של חנוכה.

כאן עמד המגדל הראשון בתולדות התיישבות "חומה ומגדל". הרעיון להקמת היישוב בשיטה זו נהגתה ע"י חברי הקיבוץ, ובעקבותיו הוקמו ברחבי הארץ עוד 52 יישובי חומה ומגדל. מגדל התצפית היה בגובה של 12 מטר וזרקור בראשו. חומת עץ ממולאת בחצץ הקיפה את הנקודה, שהייתה חצר מבוצרת על שטח של דונם אחד. מבנה זה הוקם ביום אחד כנגד התקפות צפויות מצד הכנופיות שלעיתים תקפו כבר בלילה הראשון למשל בחניתה.

המחנה - הנקודה הראשונה נבנתה מדרום לנחל, כדי שנחל האסי ישמש כחיץ (תעלת מגן) מול השבטים הבדואים ששכנו מצפון לנחל, באזור תל זהרה. שליך נחל חרוד. חברי הקיבוץ החליטו להתיישב בצד הצפוני של הנחל, אך המתינו עד שנרכשה כל הקרקע.

בגן הלאומי - גן השלושה - הוקם אתר משוחזר ומוזיאון בקנה מידה של 1:1, והם תואמים את הקיבוץ שהוקם ב-1936. ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל חנך את האתר ב-1993.

דואר ישראל הנפיק בול לציון

25 שנים לחומה ומגדל, 1961

[מהאוסף של דודו לבני]

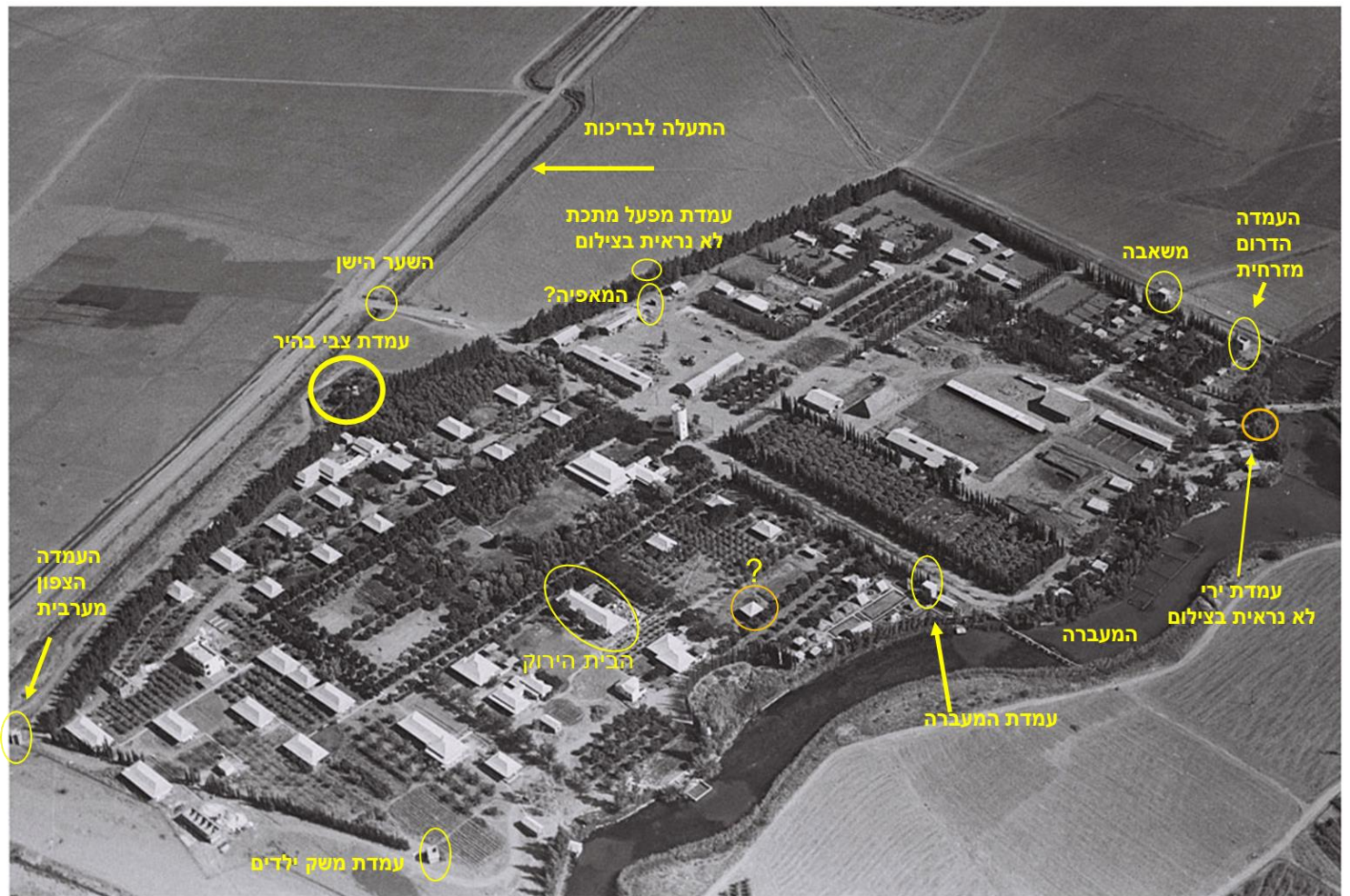
סמל לציון 25 שנות התישבות,

על הגג הנבנה של בית התרבות (הפואַייה), 1961

מהגג עבר לשער הקיבוץ

[ארכיון תל עמל]

עמדות השמירה

צילום אוויר משנת 1946. ניתן לראות בו את שטח הקיבוץ, בגדה הצפונית של האסי.

סביב השטח פזורות עמדות שמירה להגנה.

[תודה לגדי בהיר על סימון המבנים השונים]

עמדת השמירה שהייתה בית: גדי בהיר

בעמדה בצילום (רגע לפני הריסתה בשנת 1985) שהיא אחת משבע שהקיפו את הקיבוץ, גרה המשפחה שלנו: אבא צבי, אמא יפה, אני ואחי דני ז"ל, מ־1944 (לשם מגיע זכרוני) ועד 1952, קרוב לעשר שנים.

העמדה היתה ממוקמת ליד הגדר הצפונית, צמוד לכביש, באמצע הדרך בין המכבסה לשער הקיבוץ. בין העמדה לשטח הקיבוץ הפרידה חורשת אורנים שהייתה מרוחקת כ-100 מטר משורת הבתים הקרובים. בתור ילד בן 6-7 היה די מפחיד להגיע לשם בחושך. בימי גדולתה של העמדה היא היתה מוקפת בגן שאבא פיתח. הגן כלל חגורת דשא ומסביבה חגורת ורדים, עץ תאנה גדול ושורת שיחים שהסתירה אותה מהכביש. בשנים ההן אבא היה הגנן של הקיבוץ וגם איש הביטחון או מה שנקרא מא"ז (מפקד אזור). על הדשא הצמוד לעמדה היו מפגשים של אנשי הביטחון של האזור. גן הוורדים היה לעומת זאת סוג של הובי בו אבא ניסה להרכיב ולפתח זנים שונים. בזמן מלחמת השחרור, סוף 47 ו-48, ניצב שומר בקומה השנייה וניתן היה להשקיף משם על אוהלי הבדואים מעבר לכביש, ליד תל זהרה, וגם לראות ולשמוע את רכבת העמק. לא זכור לי שמשפחות נוספות גרו בעמדות, אולי רווקים. רמת החיים בעמדה, אם אפשר לקרוא לזה כך, לא היתה שונה בהרבה מהצריפים והבתים של אותו הזמן. הריהוט בדירה היה מיטה, ארון ושולחן קטן ובחוץ היה ברז מים.

איני יודע מדוע ההורים בחרו לגור שם בבדידות יחסית, אולי בגלל הפוטנציאל של פיתוח הגן מסביב שחרג בהרבה מהמקובל בימים ההם (כך לפחות אני זוכר).

בשנת 1952 הסתיימה תקופת החלוציות ועברנו לצריף שבדי: חדר וחצי ומקלחת ושירותים מיניאטוריים בשותפות לשתי משפחות.

העמדה עברה לרשותו של **נח אשכנזי** ושימשה אותו בשרטוט מפות המים של הקיבוץ.

העמדה של יונה (סיפור על בטיחות כושלת או: חשמל זורם בכפות ידיך): דודו לבני

אחד התעלולים שעשינו, לא מחוץ לקיבוץ ולא רחוק מעין של מבוגרים, דווקא בשטח של חברת ילדים, היה בעמדה של יונה. בקיר הכניסה, היתה מנורה שנשברה וכל שנותר ממנה היו שני רק חוטי חשמל חשופים. היינו עושים ניסיון בפיזיקה: באים כמה חבר'ה, נותנים ידים אחד לשני, הראשון עלה על ארגז, ונגע בחוטי החשמל. כל הטור היה מתחשמל וכולנו התגלגלנו מצחוק, זה היה כיף לא נורמלי. כל אחד רצה להיות האחרון בטור כדי להרגיש אם החשמל מגיע עד אליו, והוא הגיע. חזרנו על התעלול עוד ועוד, לא ב"הקמה" או אחרי הצהרים במסגרת השיטוטים, אלא באמצע היום, בהפסקות. עד שאחד המבוגרים גילה, וניתקו את זרם החשמל.

העמדה שדמתה לטירה: אביטל לוז

העמדה הקרובה למפעל המתכת, כילדים היינו מסתובבים שם הרבה (היה משהו קסום בעמדה הזו שהייתה קצת נסתרת וכאילו שכוחה). בשנות השישים ניסו בקיבוץ לגדל נטריות (בשביל הפרוות), אז גיליתי שבעמדה הזו היה **יקי** (טייכנר) "מטפל" בנטריות.

העמדה שנשכחה: אביטל לוז

עמדה נוספת הייתה ליד בית התרבות (כשנהרסה בנו במקומה את הספרייה). זו הייתה עמדה גדולה יותר ואני זוכרת אותה כי שם, בקומה השניה, הייתה המעבדה האחרונה של אימא שלי (מינקה הורביץ לוז). ביקרתי בחדרון שלה כמה וכמה פעמים. הוא היה עמוס במבחנות, מיקרוסקופ וכיוצא בזה. עבורי, הוא היה מקום מיוחד במינו. מתישהו בשנים שבאו אחרי זה, אימא נשברה והתקפלה משם. חלק מהמבחנות והכלים עברו לבוידם בחדר שלנו.

תוספת של דודו לבני: העמדה הזו נהרסה בשנות ה-60, כשהחלו לבנות את מתחם בית התרבות ואחר כך את הספרייה.

העמדה

[ארכיון תל עמל]

היא מופיעה גם באיור
שהובא בכריכה

העמדה בצד ימין.

במרכז התמונה

הנחת היסודות של

בית התרבות

[ארכיון תל עמל]

שער הכניסה

שער הכניסה

השער הוא השער ההיסטורי של הקיבוץ משנת 1938. באותה עת הוקף הקיבוץ ("המחנה") בגדר שבה שש עמדות שמירה. השער שימש ככניסה הראשית לקיבוץ של הולכי רגל וכלי רכב. בתחילת שנות החמישים של המאה ה-20 בעקבות התרחבות הקיבוץ, התרחבות המשק החקלאי, והגידול בכלי הרכב, נפתח שער נפרד לכלי רכב ממזרח לשער ההיסטורי, והוא הפך למעבר להולכי רגל לתחנת האוטובוס שבסמוך. כיום הוא נקרא ה"פשפשי".

בתמונה השמאלית בשלט:
דבורה וגבי כרמל, שנות ה-60
[צילום: אלי כרמל]

שער הקיבוץ, היום
[צילום: חנן יחיאלי]

שער הקיבוץ המקורי ונוטר העומד על משמרתו: גדי בהיר

בתמונה נראה שער הקיבוץ המקורי מסוף שנות השלושים!! (השער שמופיע בשלט הוא כנראה מסוף שנות החמישים). העומד על משמרתו הוא אבי, צבי בהיר (אז יסני). הוא לובש את המדים הרשמיים של הנוטרים בשנים אלו, והוא מחזיק רובה אנגלי, שהיה כלי הנשק החוקי של הימים ההם, וחובש ברט אנגלי.

למרות שזאת לא התלבושת המוכרת של הנוטרים, כנראה שכך נראה "הנוטר הכפרי". הנוטרות היא כינוי לכוחות עזר של שוטרים יהודים בתקופת המנדט הבריטי (שנקראו נוטרים או גפירים). הנוטרים (שמרביתם היו אנשי ההגנה) נחשבו "כשוטרים נוספים" או כוח עזר למשטרה הבריטית ששיתפה אותם בפעילות הגנתית, בעיקר עקב מחסור בכוח אדם. לנוטר ניתן היה לשאת נשק (בדרך כלל ישן) אבל לא היה זכאי לתפקידי שוטר נוספים.

שער הקיבוץ המקורי, סוף שנות ה-30

[אלבום משפחת בהיר]

כשצבי שימש כשומר שדות, הוא לבש מדים אחרים, ועל ראשו קולפֶּק, כובע תורכי (כפי שנראה בתמונה המצורפת).

התמונה מצולמת מהתל לכיוון צפון ורואים ברקע את החומה והמגדל ואת הריקנות של האזור.
[אלבום משפחת בהיר]

שדרת הדקלים, 2022

[צילום: קורונה מגס]

הכניסה המרשימה לקיבוץ

[מאלבום "הקיבוץ", 1963]

שער הכניסה הישן ושדרת הדקלים: ערן הלוי

אני מאמין שכל אדם נושא בתוכו רגעים בהם הוא "ראה" את העולם המוכר באור חדש ... ומעשה שהיה, כך היה: דצמבר 1973. אני יורד מאוטובוס 412 מעפולה, מלוכלך, מסריח במדי צבא מרופטים ובריאח גריז וסולר – חופשה ראשונה מאז מלחמת יוה"כ, כשלושה חדשים מאז שהייתי בבית. חוויתי את מוראות המלחמה בחולות סיני ומעבר לתעלה, והודות לפורטונה אלת המזל נשארתי חי ושלם בגופי וגם בנפשי. הרגע בו נכנסתי בשער ופסעתי לכיוון "החדר" של הורי, עובר בשדרת הדקלים, נחרט בזיכרוני כרגע בו כאילו "ראיתי" או נכון יותר חוויתי לראשונה את הכול! הייתי מודע באופן מזוקק ויוצא דופן לצבע הירוק של הצמחים והעצים, לריח הדשא, לחברי הקיבוץ שפגשתי והייתי בסוג של חלום בהקיץ, מעורב בתחושת אושר עילאי על כך שאני חי וחזרתי הביתה. בית במובן העמוק של המילה – מקום בו אני יכול לנוח ולהיות בטוח. זה היה רגע של תחושת שייכות.

מגדל המים

מגדל המים

מגדל המים העגול הוקם בספטמבר 1938 והיה אחד המבנים הראשונים.
בשנים הראשונות של הקיבוץ הגיעו המים לקיבוץ מהמגדל. המים הוזרמו למגדל ממעיין הג'מעין (נחל הקיבוצים). הוא שימש גם לתצפית ולשמירה. בתקופת המאורעות שימש המגדל את הנוטרים, משטרת היישובים העבריים (JEWISH SETTLEMENT POLICE), העמדה נקראה "נוקטה", שפירושה בערבית "נקודה".

הנשק שהופקד על ידי הבריטים במגדל נשמר להגנת הקיבוץ. כאחראי לתחנה מונה "סרג'נט" (סמל) מהקיבוץ והוא היה אחראי כלפי הקצין הבריטי. משכורתו ומשכורתם של הנוטרים, אף הם חברי קיבוץ, שולמו על ידי הבריטים. מאוחר יותר שימש המקום כמשרד למזכירי הקיבוץ ולסידור עבודה ובקומה השנייה ישיבה הספרייה המקומית.

בצמוד למגדל המים עומד עץ ברוש נישא שנשתל על ידי מושל המחוז הבריטי, סר קירקבייד, לאות ידידות עם אנשי הקיבוץ.

מגדל המים, 2022
[צילום: קורונה מגס]

המגדל הוא התצפית הגבוהה ביותר בקיבוץ. אחד משלושה מגדלים, שכללו את הסילו והאסם. היו בו חדרונים שביניהם חיברו מדרגות ברזל ספירליות. אחד שימש כמחסן נשק (נוקטה) ואחר לספריית הקיבוץ. מקצה המדרגות אפשר היה לטפס אל ראש המגדל בסולם ברזל.

"שלומית (חרמוני) היתה בקבוצת סלע יחד עם נעמה, הדסה, רוני ואני. יום אחד החלטנו שאנחנו רוצות לקפוץ ממגדל המים. הלכנו, כל הקבוצה (אולי רק הבנות). במגדל המים יש מדרגות ובסוף יש סולם והיה שם איזה מחסום, אנחנו הורדנו אותו וטיפסנו עד למעלה, זה היה מראה מדהים מלמעלה, היינו לדעתי בכתה ב'. טיפסנו למעלה ואף אחד לא ראה אותנו. אני זוכרת שכשהסתכלתי מלמעלה חשבתי שאולי זה קצת גבוה מדי, וגם היה צריך לטפס כדי להציץ, כי המעקה היה גבוה. כשעליתי על המעקה ראיתי את מנחם, אבא של הדסה, וראיתי שהפנים שלו חיוורים כמו סיד, אני זוכרת עד היום את הפנים שלו והבנתי שאולי זה קצת שיגעון.

אבל שלומית לא ויתרה, היא עלתה למעלה על המעקה, ולאט-לאט ראינו אנשים מתאספים מחדר האוכל בפנים מאוד חיוורים והתחילו לדבר אתנו ואנחנו דיברנו מלמעלה. ואז ביכו הופיע פתאום למעלה (ההטעה היתה שדיברו אתנו). שלומית כבר עשתה אחת שתיים שלוש – ונפלה לזרועותיו של ביכו וזהו!

הוא אוסף לו לכאן ילדים מן הגן
ומטפס על כלם כמו בשלם.
נוטל גנליגד אבוקות בקל יד
ומנורת חנכה שוב דולקה ודולקה.

חבובית גנליגד

על מגדל תל צמל שם רבה האורה.
סער בא וככה ושבר המנורה...

נס גדול! נס גדול! גנליגד לא יפל!

מי נציל? מי נצור להדליק את האור
גנליגד! גנליגד!
הוא נציל, הוא בלבד!

מתוך: "משמר לילדים שבגן", 1947
[תודה לאמיר נפתליס]

היה נישא מעל לכל: רותי הכהן

[זיכרונות ילדות שכתבה]

[צילום: קורינה מגס]

כשאני עוברת על יד מגדל המים בקיבוצנו, אני מביטה בצבעי הדוהים: מאז אחת המלחמות, כשנצבע בצבעי חום וכתום כהסוואה, לא חזר אליו צבעו הלבן, הנקי.

פעם נראה לי מתנשא עד השמיים, גבוה מעל לגגות ולעצים. היום, נראה לי ששחה קומתו כמי שנזדקן, כשהציפורים, המקננות בברוש הנישא מעליו, יכולות לאמן את גוזליהן בנחיתה רכה עליו. גם הדקלים והאורנים כבר אינם מביטים אליו מלמטה.

המגדל מתקשר אצלי תמיד לאבא שלי – חשק (פרנקל). הוא אהב לטפס איתי עליו. היינו עולים במדרגות המשתבללות סביב עמוד ברזל וסוליות נעליו של חשק נסכו בי ביטחון כשצעד צמוד מאחורי באפלולית. מול הקומה השלישית, נפער בגבהים צוהר מואר באור היום. כאן עמדנו על משטח יצוק מברזל והתחלנו לטפס שלב שלב על סולם. זה היה די מפחיד, אבל חשק כמעט עטף אותי בגופו, כדי שאם תישמט לי יד או רגל, אנחת עליו ולא למטה. ההרגשה שהוא לי סוכך ביטחון, נתנה לי את התנופה לטפס ללא רתיעה. שם למעלה, היה מרים אותי שאראה הכול מסביב, מעל לדפנות הבטון המוגבהות והמחוספסות ולצפות בעמק שלנו. הוא היה סוקר לפני את שמות הקיבוצים, מסביר לאן מובילות הדרכים (לא תמיד היה כביש) ואפילו ראינו את הרכבת מחיפה לדמשק או בחזרה, שהעשן נמתח לה כשוכל מאחור.

גאוותו העיקרית היתה, הקיבוץ שלנו. סקרנו את הצריפים והמבנים הבודדים עם גגותיהם האפורים והשקפנו על שכונת האוהלים המלבינים והאסי הזורם. העצים נראו כגינה ירוקה וביניהם התפתלו דרכי-עפר. את האופק תחמו תמיד ההרים. ראינו את הגלעד התכלכל, את הגלבוע שהוא חום כהה רוב ימות השנה, את גבעת המורה, התבור ורמת יששכר המשובצת ירוק חום וצהוב. הכול היה פתוח, מרווח, מזמין לשאוף אוויר צח.

אז הוא היה שר לי: "...הַיָּד חוֹרֶשֶׁת / הַדָּם גּוֹעֵשׁ

צָבְעֵי הַקֶּשֶׁת / עָלוּ בָּאֵשׁ

אור, אור, אור, אור,

כָּל הָעֵמֶק הוּא שִׁיכּוֹר

הַגְּלִבּוֹעַ מִתְנַשֵּׁק עִם הַתְּבוֹר..."

[השיר "עמק", מילים רפאל אליעז, לחן מרק לברי, 1936]

ואני באמת האמנתי שהגלבוע מאוד רוצה לחבק את התבור, אך ביניהם ניצבה גבעת המורה כמו 'פרימוס' באוהל (כשהוסיפו אדם שלישי למגורי זוגות), וגם עמק יזרעאל חצה ביניהם.

במלחמת השחרור, כשנשמעה אזעקה וכולנו רצנו למקלטים, עלה חשק על המגדל וירה אל האווירון שחג מעלינו. שמענו את היריות ולא ידענו מי יורה על מי. בערב, אמא (מנקה פרנקל) מאוד כעסה עליו ואני לא הבנתי למה. אמנם פחדתי, אך חשבתי שהוא עשה את תפקידו. אחר כך סיפרה, שהיא רצה לתעלת המגן החפורה, כשנשמעה האזעקה, וכששכבה בה, מנסה להגן על בטנה הכבדה בחודש השמיני (עם אחותי הקטנה), שמעה את היריות מהמגדל וראתה את אש היריות שיצאו מהאווירון שחג מעליה והתפלאה, מי זה מעז ככה להתגרות בטייס התוקף.

רותי נישאת אל על בידיו של חשק פרנקל,

סוף שנות ה-30

[אלבום משפחת פרנקל]

סליק הנשק

ממערב ל"שכונת הכרם", מתחת למשטח בטון שקירותיו לבנים אדומות, הוטמנו בחפיר עמוק שני "ברן – קארייר" BREN CARRIER (משוריינים בריטיים נושאי מקלעים), שאותם "סחבו" אנשי הרכש של ההגנה מהצבא הבריטי.

אומנם הבניין "גולח", אך אפשר לראות את ה"סליק" בחפיר שמתחת למשטח הבטון.

לאחר ה"שבת השחורה" החליטה ההגנה, להטמין את ה"ברנים" בנחל ממזרח לגשר העפר, הם פורקו לחתיכות והוחבאו בנחל. ומאז ועד היום נעלמו עקבותיהם.

סופו של הסליק ליד בית הקברות: נועם יחיאלי

אני רוצה לספר על סופו של הסליק שהוטמן

על גדת האסי ליד בית הקברות.

הכול החל כשזוג התאומים כרמי: עמוס

(יבל"א) ויורם (ז"ל) שוטטו באפס מעשה,

וידוע היה ש"ידם בכל ויד כל במ". באותו יום

ראו פיסת מתכת מבצבצת בגדה המתפוררת

של האסי. היה זה תא ברזל שגודלו כמכל פרי

עם מכסה אטום תפוס בברגים חלודים.

חיש קראו לגיסם נחמן שפרץ את הסליק באוטוגן (מכשיר לחיתוך ברזל), ולגודל החדווה נתגלו בתוכו

כתריסר סטנים וקרל גוסטבים שמורים היטב עם תחמושת לצידם.

שני הפוחזים הבינו מייד את גודל השלל שנפל בחלקם ומיהרו לבדוק את תקינות הכלים. חומת המפגע של

תל השלושה לא ידעה מעודה צרורות ארוכים שכאלה בשעת ערב, וכדי לשמור על פשע מושלם השליכו את

הנשק למימי הג'מעין בדרכם הביתה.

עברו חלפו כ- 30 שנה ואחד המטיילים חש ברגלו חפץ קהה בקרקעית נחל הקיבוצים (הוא נחל הג'מעין).

כך נחשפו שלושת הסטנים החלודים שנמסרו למשטרת בית שאן.

הסיפור הגיע לאוזניו של י. ל., הלא הוא יהושע לוריא שלא ידע על מעללי שני השקוצים עמוס ויורם, ולכן

פרסם בעלון המועצה: "נסגר המעגל על נשקם הנעלם של נופלי "תל השלושה": מלצקי, פאפו והלר

שנהרגו במארב של כנופיית אבו דורה בדצמבר 1938, שעה שחצו את סבך הקנים בג'מעין, בדרכם

לשמירה על התל" (מתוך הזיכרון).

ולשואלים מה עלה בגורל של הסליק?

זבון ובטיסט (זאב שדמי ויצחק בטיסט) ליטפו את הכלים המגורזים בערגה מלאת זיכרונות, ובצער רב

מסרו אותם למשטרה.

אסם התבואות

הסילו- אסם התבואות

ממגורה לתבואה, המבנה הסמלי של כל ההתיישבות בארץ. הסילו הוקם בשנות החמישים הראשונות של המאה ה-20 ושימש כמקום שאליו העבירו את גרעיני החיטה לאחר שנקצרה בשדות הקיבוץ. בסילו פעלה ה"מזרה" שניקתה ניקוי ראשוני את הגרעינים. גידולי השדה ובראשם החיטה היו אחד הענפים העיקריים של החקלאות בקיבוץ בראשיתו.

מאוחר יותר שימש הסילו לאחסון גרעינים בעבור מכון לייצור תערובת מזון לענפי החי שהיו בקיבוץ במהלך ההיסטוריה: לול תרנגולות, אווזיה, לול תרנגולי הודו, רפת לחלב, רפת בקר לבשר ודגים.

באמצע שנות השמונים של המאה ה-20 החליט הקיבוץ לסגור את מכון התערובת שלו ולעבור לצריכת תערובת מזון לבעלי חיים ממכון התערובת ב"מפעלי צמח".

בראשית שנות התשעים חדל הסילו לקבל חיטה מהשדות, ומאז החיטה מסופקת ישירות למחסנים של תחנות הקמח.

הסילו משמש כיום למשרדים של ענפי החקלאות של הקיבוץ: הגד"ש (גידולי שדה) והמדגה.

אסם התבואות, היום

[צילום: אסי גופר]

אסם תבואות – מגרש משחקים: אשר לבני

הצבת השלטים ליד אתרים שונים בקיבוץ הוא מעשה מבורך. מקומות אלו היו בחלקם מגרש המשחקים שלנו – ילדי שנות ה-50 של המאה הקודמת. המסעיר מכולם היה אסם התבואות. בתקופת הקיץ היה מתמלא הבור שממנו העלו את הגרעינים למגדלים, ואנחנו הילדים היינו קופצים ומתחפרים בערמות הגרעינים. שלושה סוגי תבואה היו נשפכים לבור: השעורה המגרדת שלקפוץ לתוכה לא היה תענוג גדול, החיטה אמנם נעימה למגע אך האבק שעולה ממנה נכנס לנשמה, והחיבה עלינו מכולם הייתה הדורה (סורגום). האמיצים שבינינו היו קופצים ראש לתוך ערמת הגרעינים האדומים. בצדו המזרחי של האסם היה סולם. אהבנו לטפס בסולם, לעלות לגג, להסתובב בין המגדלים ולחפש קיני יונים, ובכלל, להרגיש גדולים. מי שפחות אהב את זה היה יוס'לה כספי, האחראי על האסם. יום אחד כשהיינו למעלה על גג האסם הופיע יוס'לה וציווה עלינו לרדת (בצעקות כמובן). הוא נעמד בתחתית הסולם ובענף עץ שהחזיק בידו חילק לכל מי שירד כמה "פליקים" בתחת, במטרה ללמד אותנו לקח. כפי שאתם יכולים לתאר, זה לא צלח ואנו חזרנו לסורנו.

המאפייה השניה

מאפיית הלחם השנייה

שלט מאבן ניצב בתוך מסגרת שקועה שנותרה מתנור האפייה של המאפייה השנייה של הקיבוץ. כיום נותר שריד מהשרות לחבר, תיקוני אופניים כולל פנצ'רים, ועוד. אי אפשר לתאר חברי קיבוץ ללא אופניים. כל בני הקיבוץ מקבלים אופניים מהקיבוץ בהגיעם לבית ספר יסודי.

המאפיה, היום
[צילום: חנן יחיאלי]

על יצחק שיפוני האופה: רותי גדעוני (צ'סלר)

[מחוברת הזיכרון של יצחק שיפוני]

לעולם לא אשכח את המרצפות הלבנות והמבהיקות שעמדו בפתח הלוע הענקי של התנור במאפייה של שיפוני. כמו כקוסם אותנטי וחלומי כאחד, ראיתי אותו בבגדיו הלבנים וכובע הטבחים הצחור שלראשו, עומד כשגופו נוטה מעט הצידה כמו מצטנע, וחיוך פשוט חם וטוב לב פרוש על פניו, כאדם שמרגיש שעבודת קודש בידיו. מן הבצק היה לש כיכרות והן עמדו כציפורים על חוט חשמל, מצפות שייקח אותן במרדה העץ הארוך והענקי וכניס אותן כל אחת בתורה לתוך חור התנור הלוהט.

[מהאלבום של משפחת שיפוני]

לעיתים היה מסיר את כובעו ונח מעט, מנגב את מצחו המזיע ומחכה. וכעבור כמה זמן שולח שוב את המרדה הענק הזה אל תוך האש הלוהטת ושולף משם כיכרות לחם מריחות עד להתעלף, ואני וכל ילדי הגן עומדים ובולעים את רוקנו.

היה זה לחם חוקו של הקיבוץ, דבר מובן מאליו: יצחק שיפוני אופה לחם כחלק מהתהליך הציוני והסוציאליסטי הדגול שכולנו היינו שותפים לרגעיו הגדולים...

ומי לא זוכר את מכונת הלחם הירוקה שהלכה והתקלפה. לפעמים, בכוונה, טרם פרסנו בה פרוסות ריחניות של לחם שחור, היינו בוצעים בסתר מן הכיכרות חתיכה פריכה ומעוררת תשוקה ולועסים אותה עם כל הפה ולשון וכמעט נחנקים מהטעם האלוהי הזה. ואחר כך היו באים המבוגרים ושואלים זה את זה: "מי זה אוכל ככה לחם? צריך לתפוס אותו וללמד אותו לקת." ועד היום אני בטוחה שאין אחד בקיבוץ שלא היה שותף לחטא המתוק והחם של בציעת לחם בריח טרי כל כך משולחנו הערוך של יצחק שיפוני.

ואם הייתי או הייתם צריכים באותם הימים להבין מהו הגיהנום, הרי שהיה זה התנור של שיפוני, ומהו גן העדן – הלעיסה הפריכה של הלחם החם.

בית הנוטרים

המבנה הוקם ב- 1939 ושימש כ"בית הנוטרים" משמש כיום כמחסן לציוד תרבות ולמספרה, . מוסדות היישוב המאורגן וההגנה סיפקו לכל יישוב נוטרים מתנדבים לפי הצורך, ומשכורתם שולמה מקרן "כופר היישוב".

הנוטרים בקיבוצנו שוכנו במבנה זה טרם הכינתו למקלחת ציבורית לכל חברי הקיבוץ. עד אז התרחצו החברים בנחל האסי, בקיץ ובחורף. בראשית הקיבוץ שימשה המקלחת הראשונה בקיבוץ לגברים ולנשים כאחת, אך כעבור זמן קצר היא חולקה לאגף נשים ולאגף גברים.

מקלחת משותפת: יאיר נשר

במלחמת יום כיפור אני מפקד טנק בגדוד שריון פיקוד מרכז. שרמנים ישנים. תפקידנו לשמור על גבול ירדן בין יריחו לבית שאן. הפלוגה שלי יושבת בחורשת האקליפטוסים ליד תחנת הרכבת הישנה בבית שאן. חוסיין יושב בשקט. אומרים לנו שבמקרה שהסורים ירדו לכיוון צמח – ניכנס לפעולה. לא קרה. המקלחת הציבורית עדיין פעלה ואז ארגנתי את הפלוגה להתרחץ בניר דוד. היינו גדוד השריון היחידי בצה"ל שלא ירה ולא נלחם במלחמה. בסוף המלחמה הורידו אותנו לשרם א-שייח, שם ישבנו עד חודש מאי בתור חייל מצב. ההצלחה הגדולה שלנו במלחמה היתה כיבוש המקלחת הציבורית בניר דוד.

כן כן, אלו המצולמים מהגב הם
חברי קיבוץ...
שנות ה-60
[מהאלבום של יאיר נשר]

דשא הפסלים

דשא זה נשתל לאחר הקמת חדר האוכל ב- 1940, וכונה ע"י חברי הקיבוץ וילדיו "הדשא הגדול".
בתחילה היה זה שטח מצומצם כאשר במערב המדשאה היו מטע זיתים ומגרש ספורט לחברת הילדים. עם הזמן התרחב השטח, והיום הוא המדשאה המרכזית של הקיבוץ, בין שדרות הפיקוס מצפון ומדרום. המדשאה משמשת לבילוי והיא מרכז לכל אירועי הקיבוץ, למשל חגיגות הביכורים.

בשנות השישים הוצבו פסלים של אמנים מקומיים סביב הדשא ומאז הדשא נקרא "דשא הפסלים" על אף שבמהלך השנים

הכחיד הזמן את כל הפסלים. בדרום המדשאה נמצא מתקן "יום הילד", גן שעשועים לילדי הקיבוץ. הוא הוקם על ידי החברים ב- 1986 בחג החמישים לקיבוץ. במרכז המדשאה נמצאת בריכת דגים, שנבנתה בשנות הארבעים, היא נבנתה מחדש ב- 2010 בשם "גן דבורה", לזכרה של בת הקיבוץ דבורה ארזי, שנפטרה בארה"ב ובצוואתה ביקשה להיטמן בקיבוץ.

הבריכה, היום

[צילום: חנן יחיאלי]

במהלך ילדותנו בשנות השישים של המאה שעברה, הכרנו והתרשמנו מבריכת דגי הזהב, שהייתה אלמנט בולט ומשמעותי במרכז הקיבוץ וחצצה בין שתי מדשאות מרכזיות: "הדשא הגדול" בחזית חדר האוכל ו"דשא הפסלים" מערבית לו. בשנת 1976, נוספו באזור מתקני יום הילד. הבריכה המקורית, הייתה גדולה ויפה, במרכזה היה אי עם פסל חיה מקרינה וזרימת מים, כְּעֵין מזרקה. הכול מסביב ובתוך המים היה מוקף צמחיה מסוגים שונים, לרבות עצי דקל יפים וצמחיית מים. בבריכה שטו דגי זהב במגוון צבעים וגדלים. כאשר הייתה נקיה וצלולה, הם נראו היטב. לא הייתה גדר ויכולת ממש לגעת במים, כמעט לקבל נשיקה מדג הזהב. (בעיקר אם הבאת לו קצת לחם). עם השנים הלכה הבריכה ודעכה. היה קשה מאוד לתחזק אותה, המים נעשו עכורים ואף חלחלו בסדקים שנוצרו בקרקעית. בשנת 2010, שופצה הבריכה, לזכרה של **דבורה ארזי**. היא הוקטנה והוסדרה בסטנדרטים מודרניים ודרישות הבטיחות עם גדר נאה, למניעת כניסתם בשוגג של ילדים ובעלי חיים.

מי בנה את הבריכה המקורית?

למיטב ידיעתי וזכרוני, מדברים ששמעתי בעל פה, לפני יותר משני עשורים, הבנתי כי **גרעין אייל**, לפני גיוסו לצבא, בנה את הבריכה, בעזרה ובייעוץ של המורה והמחנך, **משה להב**. ידיעה זו אף לוותה במספר תמונות שנותרו מעבודות הבנייה. גרעין אייל היה מורכב בעיקר מקבוצות בני נוער, שהגיעו בעליית הנוער ללא משפחתם. הקבוצה הראשונה הגיע מרומניה ולאחר כמה שנים הצטרפה קבוצה של נערים מהונגריה. הנערים חפרו בידיים את הבריכה ויצקו קרקעית מבטון, בשילוב אבנים שטוחות. לימים צורפה ממזרח לבריכה מדרכה יפה מאבן משתלבת, שהתפתלה וחצתה את הדשא מכיוון המכבסה והמחסן בצפון, אל "הבית הירוק" (היום גן ניצן) ובתי הילדים בדרום. גם בבריכה המקורית שולבו מספר אלמנטים מאוחרים. לא נותר הרבה חומר ותמונות מהמבצע, למעט עדויות קטועות בעל פה. באותם ימים בעיקר עשו ופחות כתבו, דיברו, צילמו ותיעדו. הייתה גם תחושה מסוימת שכולם יזכרו וידעו לעד.

לאחרונה שוחחתי עם איש שהיה שם ממש, עם **אריה כהן**. אריה הוסיף פרטים ואף דייק בדברים למיטב זיכרונו. לטענתו הם עשו את המבצע לא ממש סמוך למועד הגיוס אלא בשנת 1950 כשהיו אז רק הקבוצה מרומניה שנקראה "קבוצת עופר". עם שילוב הקבוצה מהונגריה, לפני הגיוס, הפכו לגרעין אייל. הם היו אז נערים צעירים ממש. קיבלו חומרי בנייה מהקיבוץ ובהדרכת משה להב, ביצעו את המבצע המרשים. חיזוק לדבריו של אריה ניתן למצוא בכך שקבוצת עופר חונכה על ידי משה להב. לפני הגיוס לימד אותם **אהרון שורר**. הילדים בתמונה אכן נראים צעירים מגיל גיוס וגם על התמונות באלבום של אריה, רשום שנת 1950. הגרעין התגייס בשנת 1953.

כך או כך, מדובר במבצע יפה של בני נוער צעירים, שנקלטו בקיבוץ לאחר מלחמת העולם השנייה והגיעו לבדם בעליית הנוער. הם העניקו את הבריקה הנאה במרכז הישוב, כמתנה לקיבוץ.

בניית הבריקה, 1950

[התמונות מהאלבומים של תלמה סגל ואריה כהן]

למעלה, נוף הבריכה
למטה, "המדרכה הקופצת"
[ארכיון ניר דוד]

הבריכה במופעים שונים לאורך השנים
[ארכיון ניר דוד]

הבית הירוק

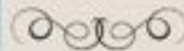
"הבית הירוק"

גן הילדים הראשון, נושא שם זה משום שמסגרות חלונותיו היו בצבע ירוק מתחילתו ועד היום.

קשה להבין איך גדלו הילדים בחום הכבד של עמק בית שאן ללא מזגנים ואיך הגנו עליהם מפני נגע המלריה. על אדני החלונות נבנו מרפסות קטנות שכוסו בכילות נגד יתושי הקדחת, ובהן השכיבו את התינוקות ואת הילדים בלילות הקיץ החמים. הבית שימש כבית ילדים כולל לינה משותפת עד שנת 1990 אז עברנו ללינה משפחתית. כיום הוא ממשיך את יעודו כגן ילדים.

חצר הגרוטאות היא פרי אסכולה חינוכית של ראשוני המחנכים שלנו בחינוך הקיבוצי. כל-כולו טיפוח הדמיון והיצירתיות של הילדים באמצעות גרוטאות, כיום הנחה מקובלת בפסיכולוגיה החינוכית ואז גם כורח המציאות.

הבית הירוק, היום

[צילום: שלמה גלזר]

הבית הירוק: שלמה גלזר

בחלק המערבי של הבית הירוק היו חלונות רחבים בגודל מטר לערך, בולטים כלפי חוץ. לפני משטח הבטון שבלט, היתה שמשא ובסופו הייתה רשת.

כשהיינו משתוללים במנוחת הצהרים, קיבלנו עונש: היו מעלים אותנו אל החלון הבולט החוצה, סוגרים מאחורינו את השמשא, וכולאים אותנו בינה ובין הרשת. זה היה הנוהל. הגיעה ההקמה – היו פותחים את החלונות ומשחררים אותנו לחדרי ההורים.

יום אחד שכחה המקימה לפתוח את החלונות ונשארנו כלואים ב"מכלאות". לא הגענו לבתים וההורים התחילו לחפש אחרינו. איש לא העלה בדעתו לחפש בבית הילדים, כי זה היה המקום הראשון שברחנו ממנו. חיפשו וחיפשו עד שמצאו.

לא העזנו לקרוע את הרשתות וכנראה לא צעקנו, כך שלקח זמן עד ששוחררנו.

הבית הירוק, היום
[צילום: שלמה גלזר]

הבית הירוק: שני צדדים – שני סיפורים: ערן הלוי

1. סוף שנות ה-50 ... אני בחברת הילדים, חולה באנגינה קשה ומאושפז ב"איזולציה" ששכנה בחלקו הדרומי של הבניין. זכור לי **שרינה שדמי** היתה בודקת לי חום במדחום כספית שנתחב לעכוזי... וגם את האוכל המיוחד שקיבלתי כדי להתחזק – חמאה אמיתית ולחמניות טריות! לקראת החלמתי הייתי רובץ על אדן החלון הבולט, המיוחד למבנה זה בצידו המערבי, הפונה לבית רכטר, וצופה בילדים המטפסים על אווירון הצעצוע ששכן על עמוד במרכז הדשא.

2. תחילת שנות ה-70 ... אני בכיתה י"א ובבית הירוק, בחלקו הצפוני, שכנו אז מתנדבים מאירופה. עבורי זה היה חלון היכרות עם תרבות "לא סוציאליסטית", חופשיה מכבלי הבורגנות, החומרנות והחיים המסודרים על פי מסלול ידוע מראש. שם הכרתי לראשונה את "תקליט הפרה" – "אמא לב אטום" של פינק פלויד, שפשפתי את האנגלית שלי ושמעתי סיפורים מהעולם הגדול. לראשונה בחיי חוויתי שם במקביל את המתנה של לחיות בקהילה קטנה בה אני שייך ויש שגרה מבורכת וביחד עם זאת חוויתי גם את המחנק של "להיות בן של...אח של..." כל הזמן והאתגר להיות עצמאי בחשיבה ולצאת מהשבלונה של "נכון ולא נכון ומה יגידו..." הייתי חוגג שם יותר אלו ידעתי ששנתיים לאחר מכן יטילני הגורל לתופת של מלחמת יוה"כ ושם אקבל את חיי במתנה ואשאר יחידי בחיים ולא פצוע בפגיעה ישירה בעמדת התצפית שלנו.

הבית הירוק, היום
החלק הדרומי שימש
כאיזולציה
[צילום: שלמה גלזר]

האסי הקטן

בריכת הילדים

בריכת הילדים או בשפה מקומית: "האסי הקטן" נחנכה באוגוסט 1946, ביום השלושים לזכרם של חברי הקיבוץ טוביה ארטל ויעקוב גלזר שנהרגו ב- 1946 ב"שבת השחורה", כאשר יצאו לעזרת חברי קיבוץ עין חרוד.

הבריכה מוקפת מעקה בטון דקורטיבי, היא נבנתה במיוחד לילדים הקטנים של הקיבוץ. עד 1991 לא הייתה כל בריכה אחרת בקיבוץ. חברי הקיבוץ וילדיו נהגו לשחות בנחל. בשנות החמישים כמה מאלופי הנוער ואלופי בוגרים בתחרויות השחייה בישראל היו מבני הקיבוץ וקבוצת "הפועל תל-עמל" הייתה נבחרת מובילה ברמה הארצית. בנחל נערכו תחרויות שחייה רב.

האסי הקטן, היום

[צילום: אורי וייסמן, נינו של טוביה

ארטל שבריכת הילדים נבנתה לזיכרו

ולזכר יעקב גלזר]

האסי הקטן והחור הגדול: ערן הלוי

כידוע לכל תל-עמלי ממוצע שגדל במחצית המאה ה-20, בקיר האסי הקטן יש כמה חורים המחברים אותו לאסי הגדול. כילדים היינו מתחרים מי עובר בחור הגדול והאמיצים מאוד הצליחו להשתחל גם בקטן, המערבי יותר. מקיר האסי הקטן היינו קופצים ושוחים לצד השני. באחד משיעורי ההתעמלות עם צילה אונגר שלימדה אותנו לשחות חתירה, כל אחד שחה הלך וחזור וכשאני חזרתי אמרה לי: "תעשה זאת עוד פעם – כך שכל הקבוצה תראה איך צריך לשחות חתירה". עד היום אני זוכר את הגאווה שהציפה אותי ונראה שזה היה רגע מכונן בו לרגע קט לא הייתי "כמו כולם..." רגע שבנה בתוכי את אהבת השחייה הממשיכה כל חיי. בימי גשם סוערים אני נוהג עד היום לבוא לשחות בסחנה, וחש מוזר לשלם בכניסה...

האסי הקטן, היום

[צילום: אורי וייסמן]

מטבח ילדים – היה ואינו

מטבח ילדים: אביטל לוז

בשנות החמישים (וגם לפני זה כנראה) חשבו בקיבוץ שילדים צריכים אוכל מיוחד, מעולה, מזין, כדי שיגדלו כמו שצריך. למחשבה הזו יש כמובן הרבה סיבות. המקום שאני הכרתי בשנות ה-50 היה מבנה מוזר קצת, אולי בן שתי קומות. מתחת לגן יום הילד (של אז) באזור בתי הילדים. מהמטבח הזה יצאו מאכלים בסגנון פולני ורוסי: אני זוכרת כופתאות גבינה, מרק גריסים, מרק חלב, דג (בכיתה ב' אכלתי דג, מנה שאהבתי, ונתקעה לי עצם בגרון, לכבוד זה נאסר עלי לאכול דגים). אני זוכרת שקיבלנו חמאה אמריקאית (זה היה בימי הצנע! עזרה מאמריקה – במיוחד לילדים). המטבח פעל שם שנים ואז עבר לאגף הדרומי של מטבח המבוגרים, עדיין המה מנשים מבשלות ולאט-לאט המה פחות כשקיבל את ה"חומר" מהמטבח השני. בשני המטבחים האלו (הישן והחדש) היה סידור שאחת המטפלות היתה נשלחת עם עגלה ו"מנשקה" להביא את האוכל ל"קבוצה" לארוחת בוקר, צהרים, ובימי ילדותי גם ערב.

ב-1974 חזרתי לקיבוץ מאנגליה (לאחר מלחמת יום כיפור) ועבדתי בגן של בני שלוש ממש ליד חדר האוכל (זה היה גם הגן שלי באותו הגיל ויש לי משם הרבה זיכרונות ילדות, למשל התחשמלות ראשונה). אני הייתי המטפלת השנייה והראשונה היתה **אילנה להב** המקסימה שלימדה אותי תורת חוכמה בגידול ילדים. אז עדיין היה מטבח ילדים. בבוקר הייתי נשלחת להביא קקאו. ארוחת בוקר הכנו לבד אבל ארוחת צהרים – שוב עם ה"מנשקה". זה היה כבר סוף מטבח הילדים שכמובן התמזג עם מטבח המבוגרים ונעלם, והיום שוכן בו הכולבו בגרסה אחרת לגמרי.

מטבח הילדים הראשון

[ארכיון תל עמל]

על מטבח ילדים, מתוך עלוני הקיבוץ

1954

מתוך דיווח על הנעשה בענפים: [...] מאידך מי שלא ראה את **מטבח הילדים הישן** בארוחת בוקר לא ראה גיהינום מימיו. מטפלות עם מגשים גדולים, ילדים עם קנקנים, עולות ויורדות מדרגות עם סירים גדולים, הכיריים כידוע בשלושה מקומות, ועל הכול רעש ה"פרימוסים". את מרכזת הענף פגשתי כשהיא דוחפת את העגלה עם רגלי "תרנגולת" המתהפכת כל יום ומרווה בחלב את המדרכות. "כבר חודשים שאנו מבקשות לתקן את הגלגלים ואין עונה". אין לך מה לכתוב היא אומרת "לי הכול כבר נמאס". ב"כניסה המפוארת" למטבח ליד פחי האשפה, רואה אני ילד מוסד בעזרת חברה וותיקה מרוקן פחי אשפה כבדים כשרגליהם טובעות בבוצ הכול-עונתי.

שאלתי את רכז המשק בקשר לגמר המטבח ותשובותיו לא היו מביישות אף דיפלומט בינלאומי. בינתיים עובר עוד קיץ אחד. הבחורים אומרים שרק בחורות מסוגלות לעבוד בתנאים כאלה. אין להמשיך כך! יש למחוק כתם זה מחיינו!

1955

עד מתי ?? (שאלתה – פנקה שורר). עוסקים אצלנו הרבה בייעול ושיפור תנאי העבודה. זה עורר בי את השאלה לגבי הפינה הנחשלת ביותר שלא לוקחים בחשבון לייעול – מטבח הילדים. מבטיחים לבנות מטבח חדש ועד אז – חלב נשפך מהכדים ב"שביל החלב" מהמטבח הגדול לקטן, נזק כספי ששווה לכסות בניינו של אגף בבניין החדש. נוסיף לזה את הכוויות ובזבוז ימי עבודה. המטבח הוא מקום העבודה היחידי שאין בו אוורור. הכול על סמך הטענה כי בקרוב... במשך הזמן בנו והרחיבו מקומות ותנאי עבודה אז מדוע לקפח מקום עבודה של חברות העובדות בתנאים הכי פרימיטיביים? נוספים ילדים, מטפלות ועובדות – ושטח המטבח אינו משתנה. והחברה חייבת לענות בשקט וסבלנות גם כשבמקום חלב מגיע כד ריק. הצלחנו לבנות שיכונים יפים לחברינו, כיתות מרווחות, מבני משק לתפארת, האם יש סיבה למה להזניח דווקא מקום עבודה זה. השבוע נכווה קשה אחד הבנים שלנו בהובילו כד חלב רותח ואין זה מקרה בודד. העבודה במטבח הקטן נעשית בתנאים מבישים. האם לא יושם קץ לדבר?

המחסנים – השלט האבוד

המחסנים: אסתר שדמי

היה שלט אחד שאולי 'הלך לאיבוד' ושהוקדש, כנראה, למכלול המבנים בצפון הקיבוץ שנעלמו תחת המיזם פינוי/בינוי והיום נותרו מהם למזכרת המכבסה ומחסן הבגדים.

אז מה כלל המתחם? לא אכנס לשמות העוסקות במלאכות השונות ואמנה רק את עיסוקן. היתה תפירת וילונות, ריפוד ספות, סריגת מכונה, סנדלריה, 'מחסן ילדים', 'מחסן מוסד', מחסן חברים, מתפרה סלונית ומתפרת קונפקציה. פעמיים בשנה היו ילדי הקיבוץ מגיעים למדידות: נעלים לחורף וסנדלים (בפסח) לקיץ. במתפרת הקונפקציה לקחו לילדים מידה (שהייתה בסופו של דבר די אחידה לכל הגדלים), שם תפרו את בגדי הקיץ ובגדי החורף. גולת הכותרת לכל מתבגרת היה הביקור אצל תופרת החזיות ולא היתה שום דרך להימנע מהפגישה איתה...

מאז זרמו הרבה מים באסי, היום אפילו תיקוני מכונת תפירה פשוטים קשה למצוא, אז לפחות שימצאו את השלט שיזכיר.

[ארכיון תל עמל]

חדר די גדול (כמו כיתה בערך) שמסביב לכל קירותיו ניצבות מכונות תפירה (שבע או עשר אולי?) ויושבות חברות קיבוץ כל היום ותופרות. **פרניה ובונקה וסלה ומרילה** ... והרעש של זמזום המכונות לפי קצב התפירה של כל אחת, מתחיל ונפסק, מתחיל ונפסק. זמזום מבהיל קצת. כל השולחן של המכונה רועד. מכונות מקצועיות מהדור הישן. סבתא שלי (**אממה פרמינגר**) תופרת מכנסיים ופיג'מות וכל מה שמכינות לה **עופרה ושושנה** הגוזרות מהחדר השני.

היא מראה לי גלויות שקיבלה מלונדון שיש לה על השולחן. כשאני משתעממת אני יורדת אל מתחת לשולחן להסתכל בארגז. ארגז אוצר של שאריות בדים. נו, תמצאי לך בד יפה ואתפור לך ממנו שמלה לבובה, היא מציעה, וחוזרת ללחוץ על הפדל ולהרעיד את השולחן שתחתיו אני חופרת. כשתופרים בגדי עבודה כל הבדים בארגז כהים. אבל כשתופרים פיג'מות יש מציאות! בונקה מהשולחן ליד נחלצת לעזרתי. אולי יש אצלה בארגז צבעים שאֶהב יותר? היא מספרת בגאווה על הבגדים שתפרה לבובות של לימור.

צריך כבר לחזור לבית הילדים. עוגייה ונשיקה ולדרך.

בונקה כרמי ושנקה מוזר

[ארכיון תל עמל]

סלה ברקאי
[ארכיון תל עמל]

מינקה ולדן, מחסן ילדים
[ארכיון תל עמל]

הצריף של מחסן מוסד
[צילום: משה ברקוביץ]

אני מרגישה obliged לכתוב על ה"מוסד" הזה. זה היה מקום קסום, מקסים, צנוע ועדין, מקדש לאמנות, לכישרון, לאופנה, ליכולת מקצועית עילאית בתפירה, גזירה ועיצוב. אני חושבת שאם הניה (מובשוביץ) היתה פותחת בית אופנה בפריז היא הייתה מצליחה ברמות (גם בתל אביב). אז מה היה שם? חדר גדול אבל לא מאוד, מסונף למחסן הבגדים אבל עם כניסה נפרדת. בחדר שולטת הניה אבל היו שם (נדמה לי) עוד שתי 'בחורות'.

אני כילדה לא הייתי מודעת לחדר הזה מלבד העובדה שהניה היתה אמא של זאבי (משב) ולכן נמצאה בעולמי. כילדה בוודאי הכרתי את האָטְלֵיה שלה אבל ידעתי רק שהיא תופרת שם.

הניה בוודאי גם תפרה לאמא שלי שמלות אבל לא ממש שמתי לב. בגיל 17 אמא שלי החליטה שאני צריכה "משהו יפה וייצוגי" (אולי גם "הגיע לי") והזמינה בשבילי שמלה וחולצה (לדעתי העיצוב היה תכנון משותף של שתיהן ואני מהנהנת מהצד) ... פתאום הבנתי מה זה תפירה עלית, מה זה תופרת עלית, זה היה נפלא... הבדים הנפלאים, הגזרה, המדידות, הריחות והכול בשקט, במקצועיות, אפילו הייתי מגדירה ... בענווה.

אלו היו השנים 1968-1969, אני חושבת, שנשות הקיבוץ הופיעו בחדר האוכל ביום שישי לארוחת השבת במיטב מחלצותיהן; שמלות מדהימות ויפות ורובן נתפרו על-ידי הניה. החולצה (אם אפשר לקרוא לזה חולצה) הייתה מלאכת מחשבת עשויה מבד מיוחד שחור חצי שקוף וקצת קשיח והיו שתי שכבות ואיזו גזרה מסובכת. זה קצת הפחיד אותי – כפריה שכמותי – אולי לבשתי אותה פעמיים. השמלה היתה ממשי עם צבעים כתומים וכללה חלק עליון וחצאית מקסי עם בטנה (אולי אמא שלי קיוותה שאופיע בחברה הגבוהה). לא חושבת שיש לי צילומים. רק אז הבנתי כמה מיוחדת הניה היתה ואיך בקיבוץ די נידח פרח לו בשקט משהו כל-כך מיוחד.

הניה מובשוביץ [ארכיון תל עמל]

מירקה גופר וז'ניה צימרמן, מחסן חברים [ארכיון תל עמל]

ליאה פירני, מחסן חברים, תחילת שנות ה-2000 [צילום: אתי חן ברייר]

מפעל צמר, כן, לפי הארכיון היה דבר כזה...

1942 בעבודת הצמר (יונה גולדברג, לימים יונה סגל)

עם גמר העבודה בצמר בעונה זו ולפני התחלת עונה חדשה באפריל יש לספר מה נעשה במשך העונה שנמשכה 3.5 חודשים. אך קודם כל דברים כללים בנוגע לענף. ארגון הרועים, ברצונו להעלות את ערך הענף, התחיל עוד לפני המלחמה לנהל תעמולה לניצול עצמי של הצמר אשר עד כה היה נמכר לערבים. "ויצ"ו", ומועצת הפועלות נענו לקריאה בראותם בפעולה זו פיתוח ענף חשוב לאישה בארץ. הוקמו קורסים בהם כבר השתתפו כל המשקים בעלי הצאן ורבים מהמשקים, ובודדים שאין להם צאן. מטרת הקורס הייתה להקנות את ידיעת עיבוד הצמר מהרגע שמקבלים אותו מלוכלל מהגז (כביסה, מיון, צביעה, טווית חוטים, אריגה קלה). בקורס הודגש כי הכוונה היא לא רק ללמד את עיבוד הצמר לחוטים וסוודרים אלא גם לדעת להשתמש במינים הגסים של הצמר למלאכת יד כמו אריגת כריות, שטיחים, מפות לשולחן ועוד, כדי לאפשר לאישה בכפר ובקיבוץ לקשט את חדרה לפי טעמה, לפי סגנון מיוחד שאפשר ליצרו בלי עזרה ואמצעים זולים אשר ברשותה.

אשר למצב עיבוד הצמר אצלנו. קנינו 100 קג' צמר ישר מהגז מגניגר ומחפצי בה. 80 קג' בשביל המחסן, ו-20 קג' לבית הילדים. למחסן נטוו חוטים ל-52 סוודרים, 30 מהם לשבת ו-22 לעבודה. כל הוצאות העיבוד בחומרים הן 11,310 ל', ו-90 ימי עבודה. יוצא שסוודר שבת עלה לנו 30 גרוש וסוודר עבודה 10 גרוש ו-1.7 ימי עבודה. יש לציין כי עם ניסיון נוסף בטוויה ירדו מספר ימי העבודה וטיב החוט יעלה. כמו כן ראוי לציין שסוודר בעיר עולה 1.5 ל'. לבית הילדים היו הוצאות של 2.77 ל' ו-15 ימי עבודה. מזה טווית חוטים ל-12 סוודרים ונארגו 5 שמיכות. שמיכה עולה היום 2 ל'. בעונה הבאה נשתדל לאפשר לבחורות רבות לארוג כריות.

בתכנית לשנה הבאה לקנות 160 קג' צמר. 100 למחסן ו-60 לילדים. יש להעריך שכמות זו תספיק ל-60 סוודרים לעבודה ולשבת.

זו כבר שנה שניה שמפעל הסריגה מספק לנו את מרבית הסוודרים לחורף כאשר קשה להשיג בשוק סחורה כזו. השנה "עיבדנו" 170 ק"ג צמר מזה 30% בשביל בית הילדים. מ-100 הנשארים התקבלו 60 סוודרים רובם לשימוש כבגדי שבת וחלקם לעבודה. ההוצאות במזומן, חוץ מימי העבודה שנרשמו על חשבון מחסן הבגדים היו 20 לירות, היינו סוודר עלה לנו 33 גרוש ואם להוסיף לזה יום וחצי עבודה לכל סוודר הרי מחירו היה 1.1 לירות. לבית הילדים נעשו עד עכשיו 24 סוודרים ו-4 שמיכות ונמצאות בעבודה עוד 6 שמיכות ו-13 סוודרים. כל ההוצאה לצמר לבתי ילדים היתה 10 לירות וקנית 10 שמיכות בחוץ מגיעה לאותו סכום הווה אומר שכל הסוודרים לילדים לא היו כלל הוצאות.

השנה ניכרת התקדמות בעיבוד הצמר. החוט השתבח והתוצרת עלתה ל-700 גרם ליום כאשר בהרבה משקים לא עלו על 500 גרם. גם צביעת הצמר עלתה יפה. יש קשיים בהשגת צמר טוב כי המשקים בעלי עדרי הכבשים משאירים לעצמם את הצמר הטוב. יש לקוות שפעם ישתנה אצלנו היחס לענף הצאן ואז יהיה גם לנו צמר טוב ויהיה טעם ללמד אריגה ולייצר בבית בדי צמר לבגדי חורף לילדים וחברים, מכסים למיטות, וילונות. זו השנה השלישית לעיבוד הצמר. בשנה הראשונה עבדתי (לצערי לא נרשם בעלון שם מגישת הרשימה - המקליד) רק בשביל החברים. חששתי מטעמן של החברות וידעתי שהבחורים הם עם נחמד ויקבלו את הדבר ברצון ויסללו את הדרך. וכך היה. בתחילה גרד קצת אבל התרגלו. לאחר הקורס ויתר ניסיון השתבח החוט וגם שיטת הצביעה. בשנה השניה התחלתי לעבוד גם עבור חברות וילדים כאשר המחסן החליט לא לקנות צמר מהחוץ. אבל אז החליטו החברות "שלא נחוץ להן" בשנה זו סוודרים וכל הסוודרים מצאו את "גאולתם" לעבודה. החיסרון העיקרי בצמר זה הוא שאינו מודרני בעיר ומקובל רק במשקים (אצלנו זה חסרון גדול!) ומדוע אנו אנשי הכפר לא ניצור את המודה?

בשנה השלישית צוין על ידי הרבה חברות שהצמר יפה השנה, הצבעים הצליחו, החוט משובח והייתה לי הרגשה טובה שהשנה גם החברות תתקשטנה בצמר מקומי. לאסוננו באה השריפה. כמות הסוודרים שאני מספיקה לעונה לא יכלה לספק את הצרכים והמחסן נאלץ לקנות צמר מהחוץ והחברים שמחו כמובן לבחור בצמר חוץ ולא מעט סוודרים עברו שוב ל"עבודה".

יהודית כרמי ופארג'י בסנדלריה המקומית [ארכיון תל עמל]

סבתא פירני מחפשת שקיות (זר לא יבין)

עמרם שורר זורק כביסה בתאי הילדים

[ארכיון תל עמל]

מי מזהה מאיזו נקודה צולמה התמונה הזו?
ולמה שימש השטח הזה בשנים הראשונות של הקיבוץ?

צילום: חנן יחיאלי